

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING MA‘NAVIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA AUDITORIYADAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARNING O‘RNI

Sarvinoz Norboyeva

TerDU 2-bosqich doktoranti

Mamlakatimizda barpo etilayotgan fuqarolik jamiyati ma‘naviy barkamol, ruhan yetuk shaxslar jamiyati bo‘lishi ham bu masalaning dolzarbligini ko‘rsatadigan omillardan biridir. Shuningdek, jamiyatimizga yot bo‘lgan kuchlar: terroristlar, diniy aqidaparastlar va boshqa buzg‘unchi g‘oyalarni tashuvchilar asosiy e‘tiborni yoshlarni o‘z tomonlariga ag‘darib olishga harakat qilmoqdalar. Ma‘naviyatga qilingan tahdid mamlakatni inqirozga olib kelishi mumkin. Bu haqda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov shunday yozadi “Nega deganda, insoniyatning ko‘p ming yillik tajribasi shundan dalolat beradiki, dunyodagi zo‘ravon va tajavuzkor kuchlar qaysi bir xalq yoki mamlakatni o‘ziga tobe qilib, bo‘ysundirmoqchi, uning boyliklarini egallamoqchi bo‘lsa, avvalambor, uni qurolsizlantirishga, ya‘ni eng buyuk boyligi bo‘lmish milliy qadriyatlari, tarixi va ma‘naviyatidan judo qilishga urinadi”.

Shuning uchun, Oliy ta‘lim muassasasi(OTM)da talabalarni zo‘ravon va tajavuzkor kuchlarning qo‘liga berib qo‘ymaslik vazifasi ham ularning ma‘naviy kompetensiyalarni rivojlantirishga birinchi darajali vazifa sifatida yondoshishni taqozo etadi[1].

Ma‘lumki, ilmiy manbalarda kompetensiya – (lot. *competere* “moslik, muvofiqlik” so‘zidan olingan bo‘lib, *competentia* “kelishuv, muvofiqlashuv” ma‘nosini anglatadi) — tegishli nazariy bilimga ega bo‘lganlarga taalluqli bo‘lgan masalalar doirasi, egallagan nazariy bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotda qo‘llay olish bo‘lsa, kompetentlilik – lotincha *competens* – *layoqatli, qobiliyati bor* ma‘nosini ifodalaydi.[3] Mazkur tushunchalar mazmun-mohiyati to‘g‘risida fikr yuritilar ekan, ushbu tushunchalarning aynan o‘xshash, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tushunchalar sifatida qo‘llanilishi, shuningdek, “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalarining psixologik, pedagogik mohiyati, kompetentli yondashuv, professional kompetentlikni rivojlantirish masalalari pedagog olimlar tomonidan keng e‘tibor berilgan holda o‘rganib kelinganligini ta‘kidlash mumkin[2].

Oliy ta‘lim muassasalari talabalarida ma‘naviy kompetensiyalarni rivojlantirishning sifat va samaradorligi ko‘p jihatdan murakkab va ko‘p qirrali o‘quv-tarbiya jarayonining auditoriya mashg‘ulot(ma‘ruza, seminar, amaliy va laboratoriya)lari va auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarining bu sohadagi imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga bog‘liq[3]. Ammo Oliy ta‘lim muassasida o‘quv-tarbiya ishining auditoriya mashg‘ulotlari fan dasturlari, vaqt me‘yorlari va avvaldan belgilab qo‘yilgan mashg‘ulotlar shakl, metodlari bilan chegaralangan. Garchi auditoriya mashg‘ulotlarida ham tarbiyaviy maqsadni amalga oshirishga harakat qilinsa ham, biroq asosiy e‘tibor o‘quv maqsadlariga erishishga qaratiladi. Shu boisdan ham u hamma vaqt ham talabalarning ma‘naviy istak-xohishlari va ehtiyojlarini to‘liq qanoatlantira

olish, ularning ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy sohalarida jonli muloqotga erkin kirishishlari, emotsional sifatlarini tarkib toptirish, o'z shaxsiy nuqtai nazarlarini himoya qilish kabilarga to'liq imkon bera olmaydi[4].

O'z-o'zidan ravshanki, talabalarning ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirish samaradorligi dinamik ravishda rivojlanib boruvchi o'ta murakkab va ko'p qirrali[6]. Oliy ta'lim muassasi o'quv-tarbiya ishi tarkibidan mustaqil ta'lim-tarbiya olish shakli sifatida auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarni ajratib olishni va o'rganishni taqozo etadi[5]. Auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda talabalarni ma'naviy kompetensiyasini rivojlantirish tizimining boshqa tizimlardan ajratib turadigan xususiyati, uning muhim tarkibiy qismlarining o'zaro mustahkam aloqasi (o'zini-o'zi nazorat qilish, o'zini-o'zi tahlil qilish, o'zini-o'zi baholashni tashkil eta olishi) tufayli vujudga keladigan bir butunligi va yaxlitligidir. Ushbu nuqtai nazardan talabalarda auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar orqali ma'naviy kompetensiyani rivojlantirish muammosi ma'lum maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan yaqin o'zaro uzviy aloqada bo'lgan yaxlit integrativ tizim sifatida qaralishi va o'rganilishi mumkin[7].

Auditoriyadan tashqari ta'lim-tarbiya jarayonida talabalarda ma'naviy kompetensiyani rivojlantirishga tizim sifatida yondashadigan bo'lsak, u o'zining asosiga ko'ra tartibli, u avvaldan rejalashtirilgan, mashg'ulotni tashkil qiluvchi tarkibiy qismlarining aniq joylashuv o'zni, tezkor aloqadorlik, doimo rivojlanib, takomillashib va o'zgarib borish; ikki tomonlama – tarbiyaviy ish va tarbiyalanganlik; aniq maqsadga yo'naltirilganlik; qayta tashkillanish hamda ko'p chiziqli tuzilishga ega[8].

Auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda talabalarning ma'naviy kompetensiyasini rivojlantirish tizimi ularda axloqiy, aqliy, jismoniy rivojlanish tavsifiga ega bo'lib, u o'ziga yangi-yangi tarkibiy qismlarni birlashtirish imkoniyatiga ega. Tizimning asosiy tashkil etuvchilari sifatida o'zaro uzviy, ya'ni funksional aloqadorlikka ega bo'lgan tarkibiy qismlar namoyon bo'ladi[9].

Tizimning tashkil qiluvchi tarkibiy qismlardan birining xususiyati o'zgarganda, boshqa tarkibiy qismlarning xususiyatlari ham qonuniy ravishda o'zgarishga uchrasa, uni funksional aloqadorlik deyiladi[10-47].

Xulosa qilib aytganda, auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda talabalarning ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirish maqsadi tizim hosil qiluvchi xususiyatga ega. Shu bois auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar va tadbirlar tizimining barcha tarkibiy qismlari uning maqsadiga bog'liq holda, mazkur kutilgan natijaga erishish uchun xizmat qiladi[25]. Talaba shaxsini – talabani ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadi ta'lim-tarbiyaning mazmunini belgilaydi.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Отамуродова, Ш. Қ. О. (2023). УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ТАМОЙИЛИНИ ТАТБИҚ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(19), 150-154.
2. Отамуродова, Ш. Қ. О. (2019). Особенности использования устного народного творчества в развитии речи учащихся начальных классов. *Научные горизонты*, (6), 97-102.
3. Otamurodova, S. Q. (2023). TA'LIM TIZIMINI DIVERSIFIKATSİYALASH JARAYONLARI VA UNING ZARURATI. *Interpretation and researches*, 2(1).
4. Отамуродова, Ш. (2022). Diversifikatsiya sharoitida to 'g 'ri tashkil etilgan o 'quv jarayoni talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash omili sifatida. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(3), 396-398.
5. Arapov, G. N. (2023). Interpretation of the light industry lexicon in modern linguistics. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 7(123), 2023.
6. Gayrat, A. (2021). Linguocultural study of light industry lexicon.
7. Namozovich, A. G. (2023). Expression of Ethnocultural Realia in the Lexicon of Light Industry in English, Uzbek and Russian. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(3), 102-105.
8. Arapov, G. (2023). METHODS OF LINGUACULTURAL ANALYSIS OF LIGHT INDUSTRY LEXICON. *Interpretation and Researches*, 1(20).
9. Gayrat, A. (2022). GRAMMATICAL FEATURES OF THE LEXICON OF LIGHT INDUSTRY. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(12), 173-176.
10. Achildieva, N. (2022). Основные Понятия О Демографии И Демографической Лексике. *Science and innovation*, 1(B8), 2380-2382.
11. Bakhtiyorovna, A. N. Lecturer, Russian And World Literature Department Termez State University. Achildieva Nigora Bakhtiyorovna///Description Of Time And Place In Katherine Mansfield's Stories "Miss Brill", "Taking The Veil", 44, 44.
12. Ачилдиев, Н. (2023). Омонимия демографической лексики в русском языке: многозначность и контекстуальные особенности. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 103-113.
13. Ачилдиева, Н. (2023). АНТОНИМИЯ В ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКЕ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ. *UNIVERSAL JOURNAL OF ACADEMIC AND MULTIDISCIPLINARY RESEARCH*, 1(7), 95-100.
14. Ачилдиева Нигора. (2023). МНОГОЗНАЧНОСТЬ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ: КОНТЕКСТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ И СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(15), 741-746.

15. Ачилдиева, Н. Б. (2023). ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В МИРОВОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(12), 43–47.
16. Ачилдиева, Н. Б. (2023). ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕМОГРАФИИ. *Экономика и социум*, (3-1 (106)), 269-272.
17. Mengaliyevna, N. S., & Qizi, X. S. M. (2022). CHARACTERISTICS AND STEPS OF USING TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN STUDENTS. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(03), 60-70.
18. Mengaliyevna, N. S., & Qambardinovna, U. G. (2022). Scientific and theoretical foundations for the formation of social intelligence at school age. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(5), 245-248.
19. Zebiniso, K. (2022). Forming of universals culture values and upbringing learners idea of peace. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1830-1834.
20. Kurbonova, Z. (2023). USING THE TEACHING OF MAHMUD AZ ZAMAXHARI IN IMPROVING THE SYSTEM OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 121-123.
21. Курбанова, З. (2023). Mahmud az Zamaxshariyning axloqiy-tarbiyaviy qarashlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 81-86.
22. Qurbonova, Z. (2023). AXLOQIY TARBIYA ME'YORLARI. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(17), 71-77.
23. Turaeva, G. E. (2022, February). Some aspects of educating students to become highly qualified and competitive personnel. In *Conference Zone* (pp. 163-165).
24. Turaeva, G. E. (2021). Improving the efficiency of the educational process using computer technology. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 407-410.
25. Turaeva, G. E. (2021). The effectiveness of the use of computer technology in the educational process. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(8), 90-93.
26. Turayeva, G. (2023). COMPUTER DIDACTIC GAMES IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS. *World Bulletin of Social Sciences*, 23, 70-72.
27. Turaeva, G. E. (2021). PERSON-CENTERED TECHNOLOGY OF COLLABORATIVE EDUCATION. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(08), 68-71.
28. Салохитдинова, Н. (2021). Development prospects of primary education integration (on the example of exact and natural sciences). *Общество и инновации*, 2(7/S), 221-225.
29. Salokhitdinova, N. M. (2020). PROVIDING MEMBERSHIP BETWEEN TESTING AND INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS FROM PRIMARY SCHOOL

MATHEMATICS (An example of elementary school math). Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(12), 14-19.

30. Салохитдинова, Н. (2022). Aniq va tabiiy fanlar tushunchalarining integratsiyasi (Aniq va tabiiy fanlar misolida). Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире, 1(3), 368-371.

31. Salohiddinova, N. (2022). INTEGRATION OF EXACT AND NATURAL SCIENCES CONCEPTS (On the example of exact and natural sciences). Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(11), 158-165.

32. Salokhitdinova, N. M. (2021). Current state of science integration in primary education. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 10(3), 533-537.

33. Салохитдинова, Н. (2021). Перспективы развития интеграции начального образования (на примере точных и естественных наук). Общество и инновации, 2(7/S), 221-225.

34. қизи Салохитдинова, Н. М. (2023). БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ИНТЕГРАЦИЯЛАШГАН ТАЪЛИМНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (Аниқ ва табиий фанлар мисолида). RESEARCH AND EDUCATION, 2(4), 123-132.

35. Khamzaeva, D. S. (2020). THE PROBLEM OF SEASONALITY IN TOURISM. Theoretical & Applied Science, (11), 337-340.

36. Khamzaeva, D. S. (2021). ASSESSMENT OF THE SEASONAL FACTOR IN REGIONAL TOURISM AND THE WAYS OF ITS USE. Happy New Year, 25.

37. Samarovna, X. D. (2020). RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TURIZM INDUSTRIYASINING TARAQIY RIVOJLANISHIDA TURISTIK MAHSULOTLAR TAKLIFINI MAVSUMIYLASHTIRILISHI UCHUN USLUBIY YONDASHUVLARNING SHAKLLANISHI. Иқтисодиётда инновация,(SPECIAL 2).

38. Хамзаева, Д. (2022). ТУРИСТИК МАҲСУЛОТЛАР ТАКЛИФИНИ МАВСУМИЙЛАШТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a52. Economics and education, 23(3), 337-341.

39. Донаева, Ш. (2022). Refleksion o 'qitishga innovatsion yondashish va refleksiv texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning psixologik jihatlari. Общество и инновации, 3(2/S), 367-372.

40. Abduraimovna, D. S. (2023). TYPES OF REFLEXIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE PEDAGOGICAL EDUCATION SYSTEM. Open Access Repository, 4(03), 31-40.

41. Abduraimovna, D. S. The Culture of Environmental Safety and the State of Its Formation. International Journal on Orange Technologies, 2(10), 95-98.

42. Jumaeva, H. (2020). Some Shapes of Spiritual Attack, Its Influences and Outcomes for Educating the Youth. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 8(2).
43. Djumayeva, H. M. (2021). DEVELOPING THE PEDAGOGICAL MECHANISM OF PREVENTING STUDENTS FROM INTERNAL THREATS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 331-338.
44. Джумаева, Х. М. (2018). ГЛОБОЛЛАШУВ ДАВРИДА, ЁШЛАРНИ МАЪНАВИЙ ТАХДИДЛАРДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШ ОМИЛЛАРИ. *Интернаука*, (46-2), 70-71.
45. Djumayeva, H., & Turayev, A. (2022). METHODOLOGY OF COMBINATORY PROBLEMS SOLVING IN THE TIMSS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(12), 1224-1228.
46. Ashurkulovna, A. Z. (2023). PHRASEOLOGY-AS A LINGUISTIC DISCIPLINE. *World Bulletin of Social Sciences*, 22, 27-30.
47. Aliyeva, Z. (2023). SCIENTIFIC CONSIDERATIONS ON PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ORNITHONYM COMPONENTS IN ENGLISH AND UZBEKI. *Journal of Agriculture & Horticulture*, 3(10), 84-88.